

A SCOPES-PER

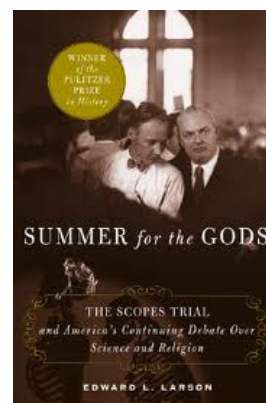
© Kirsten Birkett: *History Gone Wrong*, In: *Kategoria 1998 Spring*, Matthias Media.
Tranlated with permission. Translation by Miklós Árpád.

Apológia Kutatóközpont, www.apologia.hu (v.3. 2015.12.02.)

1. A mai mítosz

Kritika a Pulitzer-díjas *Istenek nyara: A Scopes-per és Amerika véget nem érő vitája a tudományról és a vallásról* című könyvről (Edward J. Larson, Basic Books, New York, 1997)

1925-ben John Scopes-t letartóztatták, mert Tennessee állam egy kisvárosában, Daytonban az evolúciót tanította középiskolásoknak. Vádat emeltek ellene, a bíróság bűnösnek találta, és 100 dollár bírság megfizetésére kötelezte. A tárgyalás mindössze néhány napig tartott. A vonatkozó törvényt később visszavonták. Maga a történet nem tűnik túl humorosnak. Mégis ez a tárgyalás az egyik fő oka annak, hogy a teremtéstan és általában a Bibliába vetett hit Amerikában és az amerikai kultúra holdudvarában egyaránt nevetség tárgyává lett. Intellektuális értelemben súlyos csapást mért az őszinte keresztény hit megbízhatóságára, és a „fundamentalista” kifejezést gyakorlatilag egyenlővé tette az „ostobával”. Lényegében a fenti eset következtében nyert az evolúció elmélete általános elfogadtatást, nem csak mint igaz elmélet, hanem mint a bibliai teremtéstan tényleges alternatívája, amely a Bibliába vetett hitet idejétmúlttá és gyerekesé tette.

Edward J. Larsonnak a Scopes-perről írt Pulitzer-díjas könyve, az 1998-ban kiadott **Istenek nyara** legnagyobbbrészt a tárgyalás előtt, alatt és után történetek pontos leírását tárja az olvasó elé. Egyik irányban sem mutat elfogultságot, sőt, meglehetősen szárazan, hosszasan írja le, hogy a tárgyalás melyik napján ki mit tett és milyen eredménnyel. A könyv számomra meglepő történetet ismertet, a tárgyalás ugyanis a valóságban alig-alig hasonlított arra, amit korábban akár keresztény könyvekben is olvastam róla. Megdöbbentő tanúbizonyságát adja annak, hogy egy mítosz hogyan nyerheti el fokozatosan a közvélemény elfogadását, egészen addig, amíg már azok sem kérdőjelezik meg igazságát, akiket mélyen megsebez. A Scopes-per drámai tálalása és az írott amerikai történelem megemlékezései nyomán a tárgyalás valódi jellege szinte feledésbe merült, s így a valóságban történetek olvasása számomra egyszerre volt lesújtó és élvezetes.

A mítosz, amelyben én is hittem, így szól: Clarence Darrow evolucionista védőügyvéd a Bibliát boncolgatva vette fel a harcot William Jennings Bryan-nel, a vád képviselőjével, és bolondot csinált belőle; tulajdonképpen ennyi a per lényege. Mindaddig a keresztények nevében is kellemetlenül érintett a dolog (miért nem

egy intelligens embert választottak az ügy képviselőjévé?), és kényszeredetten csodáltam a hidegen racionális Darrow-t (mert legalább az ész az ő oldalán állt), és sajnáltam szegény John Scopes-t, akit azért üldöztek, mert azt tanította, amit igaznak tartott.

Végső soron ezt tudtam meg rengeteg könyvből, újságcikkből és előadás anyagából. A történelem azt mutatta, hogy a bibliai hit és támogatóinak vakbuzgó előítéletei a Scopes-perben végre a tudomány górcsőbe alá kerültek, és kiderült, mennyire haszontalan ostobaságok. A szorítóban a Biblia nem tudta megállni a helyét a tudomány szilárd tényeivel szemben. Bár egyes szűk látókörű templomba járók megpróbálták a törvény erejével megakadályozni a tudományos haladást (ahogy Galileivel tették), ezúttal a tudomány végre győzedelmeskedett. A haladást nem lehet megállítani.

Egyáltalán nem új keletű az a kép, amely az egyházat a tudományos kutatást elnyomó zsarnoki hatalomként ábrázolja. A középkorban bukkan fel először, majd látható Galileinél, a műveit a katolikus Franciaországban kiadni nem merő Descartes-nál, az egyház megtorló csapásával szembenező Darwinnál, ez a háttér húzódik meg Soapy Sam Wilberforce és Thomas Huxley csatája mögött, melyet az utóbbi szégyenletes módon nyert meg, majd pedig a Scopes-perre is ez a felfogás vetett árnyékot. Jellegzetes vonása ez annak az általános elképzelésnek, mely szerint a tudomány és a kereszténység szembenállása szükségszerű tény. A sajtóban gyakran szellőztetett események, nagy nyilvánosságot kapó jogi esetek újabb és újabb markáns ecsetvonásokkal gazdagítják ezt a képet, hiszen a felek küzdelmére az adott eset részleteitől teljesen függetlenül kézenfekvően adódik a gondolati és szólásszabadság ellen harcoló intézményi hatalom analógiája.

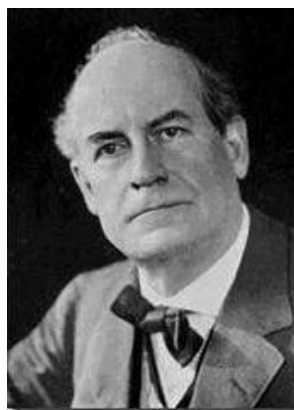
Érdekes, hogy ugyanezt a képet a két felfogás nemrégiben bekövetkezett újabb csatájában már nem alkalmazták. A különbség a korábbiakhoz képest „mindössze” annyi, hogy ez esetben a tudomány oldaláról igyekeztek jogi hatalommal megakadályozni egy bizonyos nézet tanítását. Ian Plimer, az eltökélt evolúcionista 1997-ben bíróságon támadta meg az Ark Search Inc. cégnél (a teremtéstudományt szinte szélsőségesen komolyan kutató vállalkozásnál) dolgozó Allen Roberts-t „félrevezető és megtévesztésre alkalmas viselkedésért”. Más mai evolúciópártiak nem kevésbé heves vérmérsékletűek. Daniel Dennett úgy ír a teremtéstudomány tanításáról, mint ami „a gyermekek szándékos megtévesztése az anyagi világgal kapcsolatban”, és amit be kell tiltani, mert „a gyermekek félretájékoztatása rendkívül súlyos bűn”. Meglehetősen ironikus követelés ez, hiszen stílusában pontosan megegyezik azokkal az evolúció tanítását tiltó cikkelyekkel, amelyek alapján annak idején Tennessee-ben végül elítélték John Scopes-t. A tennessee-i szülők akkor azt követelték, hogy ne tanítsák igazságként ezeket a be nem bizonyított elméleteket, amelyek tönkreteszik a gyermekeket.

2. A per háttere

Ma azonban kevesen tudják, mit követeltek annak idején ezek a szülők. A Scopes-perben megszólalók valódi érveit már csaknem teljes homály fedi. Úgy tűnik, társadalmunkban kezdenek felfesleni az igazságot őrző háló szemei, és annak, amit az emberek ma tudnak vagy gondolnak a Scopes-perről, nincs sok köze ahhoz, ami valójában történt. Az igazság helyett az egyházellenes hang maradt fenn, és ennek láthatóan semmi más oka nincs, mint az, hogy egyházellenes. Azok, akiknek ismerniük kellene az igazságot – tanárok, akik úgy tanítottak róla, hogy nem néztek utána az eredeti dokumentumokban, oktatási bizottságok, amelyek el sem olvasták az általuk oktatásra ajánlott anyagokat –, nem feleltek meg az elvárásoknak. Az igazság őrzői nem vették észre, hogy az, amit tanítanak, igen pontatlan – még hozzá egyszerűen azért, mert nekik ez így volt kényelmes.

Ha a Scopes-perről ismeretek helyett ma általában csak illúzióink vannak, akkor vajon mi történt valójában?

William Jennings Bryan, a Scopes-per ügyésze született politikus volt. Az egykori külügyminiszter, aki az első világháború előtt rendkívül lendületesen igyekezett elérni néhány, a nemzetek közötti viták békés úton történő rendezését előíró – és a háború elkerülésére kidolgozott – nemzetközi szerződés aláírását, a világháború kitörésekor lemondott, ugyanakkor tovább szorgalmazta az alkotmány több módosítását.

Négy módosítást sikerült is elérnie: a szenátorok közvetlen megválasztását, a progresszív szövetségi adórendszer bevezetését, az alkoholtilalom bevezetését, valamint a nők választójogának biztosítását. Intelligens ember volt, akitől nem volt idegen a heves politikai viták légköre sem. Nagyrészt erkölcsi okokból ellenozte a darwinizmust, és bár azt a lehetőséget, hogy a teremtés igen hosszú idő alatt ment végbe, a Bibliával összhangba hozható elméletnek tartotta és elfogadta, tiltakozott a darwinista filozófia folyományai ellen (39. oldal):

Tiltakozom a darwinista elmélet ellen, mert attól tartok, hogy amennyiben el kell fogadnunk azt az elméletet, hogy a történelem során semmilyen szellemi erő nem érintette meg az embert és nem formálta a nemzetek sorsát, elveszítjük azt a tudatot, hogy Isten jelen van életünkben... Van azonban egy másik kifogásom is. A darwinista felfogás azt tanítja, hogy az ember tökéletességének jelenlegi szintjét a gyűlölet törvényének működésével érte el – azzal a kegyetlen törvénnyel, hogy az erős kiszorítja és megöli a gyengébbet.

Amikor az első világháború után két olyan tudományos elemzés is megjelent, amelyek a németek harciasságát a félreértelmezett darwinista gondolkodásnak tulajdonította, Bryan még ellenségesebbé vált Darwin elméletével szemben. A sokat hangoztatott érv szerint az erőszakos versengés és harc útján megvalósuló természetes szelekció elképzelése, valamint Darwin Nietzschére tett hatása egyaránt befolyásolta a német gondolkodást. Bryan emellett kapcsolatot vélte felfedezni a darwinizmus és a kereszténységnek az egyetemeken bekövetkezett tér-

vesztése között. A darwinizmus Bryan szerint veszélyezteti az egyént, a társadalmat és a világbékét. Ezzel a gondolatával nem volt egyedül, emellett szerte a világban tartott előadásával bizonyára szintén sokakat győzött meg igazáról. Amikor Tennessee képviselőháza elé került az evolúció tanítása elleni törvényjavaslata – pontosabban egy olyan törvényjavaslat, amely megtiltotta „minden olyan elmélet tanítását, amely tagadja az ember isteni teremtésének a Bibliában tanított elbeszélését, és ehelyett olyat tanít, hogy az ember valamely alacsonyabb rendű állattól származik” (idézet az 50. oldalról). A törvényjavaslatot a képviselőház 71:5 arányban elfogadta.

A törvény eltörlésére irányuló kezdeményezés az Amerikai Polgárjogi Unió (ACLU) berkeiben született meg. Az ACLU ezt megelőzően számos ügyet képviselt már, többek között a katonai szolgálatmegtagadás lehetőségét lelkiismereti

jogokra hivatkozással háború idején is. A szervezetet egyébként nagyrészt olyan kvékerek anyagi támogatásából tartották fenn, akik igyekeztek megvédeni a vallásos pacifistákat a kötelező katonai szolgálattól. Az első világháború után az ACLU figyelme inkább a szakszervezetek (köztük a tanárok szakszervezete), valamint a szólásszabadság és az oktatás szabadságának védelmére irányult. Amikor Tennessee állam meghozta az előbb említett törvényt, az ACLU a törvény megtámadásában lehetőséget látott a szólásszabadság ügyének győzelemre vitelére, és felhívta a tennessee-i tanárokat, hogy önként legyenek a jogi procedúra kísérleti alanyai. Védelmüket és a költségeket az ACLU biztosítja majd, és a szervezet arról is gondoskodik, hogy az önkéntes nem fogja elveszíteni a munkáját.

Ez a csata tehát nem vallási jellegű volt, sokkal inkább a demokrácia formájával kapcsolatos különböző elképzelések harca. Bryan, aki egész életét a demokrácia, mint a társadalom leghumánusabb irányítás módja mellett tett bizonyosságot, szenvedélyesen hitte, hogy a tennessee-i többség helyes törvényre szavazott. Ebben a konkrét esetben meggyőződése mögött erkölcsi indíttatás is volt: már látta, hogy a darwinizmus valóban károsítja a fiatalok és az egész társadalom erkölcsi fejlődését. A demokráciáról alkotott elképzelését az „erényes polgár” fogalmára építette, és aggódott, hogy a darwinizmus elmélete igazolásul szolgálhat a „vadgazdaságra”, és elkedvetlenítheti azokat, akik „az ember állapotának jobbításáért küzdenek”. Meg akarta akadályozni, hogy az evolúciót, ezt a bizonyítatlan elméletet igazságként tanítsák, különösen mivel az elmélet híveinek állítása szerint megcáfolja a kereszténységet és igazolja a materializmust. Amikor a döntő többség vele értett egyet, a döntés melletti kiállást egyszerűen a demokrácia következetes alkalmazásának tekintette.

Az ACLU tagjai viszont nem így látták a demokráciát. Ők a szólásszabadság védelmét tekintették a felvilágosult kormányzás egyik legfontosabb jellemzőjének. Félve a cenzúrától, ami elfojthatja az ellenkezést és a megismerésre irányuló törekvéseket, úgy gondolták, hogy a demokrácia kötelessége megengedni, hogy a

polgároknak bármilyen véleménye legyen is, bármilyen következtetésekre is jutnak, ezt békésen tehessek meg. Nem engedhető meg, hogy a többség szavazás útján elfojtsa a kisebbségi nézetet. Egyik oldal sem azt akarta megvitatni, hogy az evolúció ellentmond-e a Bibliának. A küzdő felek mögött azonban egyszer csak náluk jóval nagyobb erők sorakoztak fel. Az összecsapás eredeti okai elhalványultak, mihelyt mások, más érdekektől hajtva csatlakoztak a viadalhoz.

3. A per

Kelet-Tennessee egyik jelentéktelen kisvárosában néhány fiatal a helyi fogadóban gyűlt össze, hogy megtárgyalja az ACLU ajánlatát. Úgy tűnik, megigézte őket a hírnév lehetősége, amely városuk előtt megnyílni készült. Egyikük elhívta közeli barátját, a 24 éves **John T. Scopes**-t is ezekre az összejövetelekre, ahol megkérdezték, vállalná-e, hogy egy próbabapert az ő nevével folytassanak le. Bár Scopes valójában nem volt biológus, egy betegség miatt hiányzó tanárt helyettesített úgy, hogy szó szerint az állam által jóváhagyott biológia tankönyv szövegét tanította, a könyv pedig egy fejezetet az emberi evolúciónak is szentelt. Ennyi elég is volt a jogi procedúra megindításához.

Ekkor a helyi ügyvédek még úgy gondolták, hogy ők fogják levelezni a pert. Meghallotta azonban a szervezkedés hírére **Clarence Darrow**, Amerika talán leghíresebb védőügyvédje, aki végül a védelem képviselője lett a tárgyaláson. Szakterülete a rendkívül ellenséges és vad körzetekben elkövetett bűncselekmények gyanúsítottjainak védelme volt. Egyik rendkívül híressé vált eseténél két gazdag és intelligens chicago-i tizenévest védett, akik egyik népszerűtlen iskolatársukat gyilkolták meg, és a pszichológiai determinizmusra támaszkodó érvelésével sikerült megmentenie őket a halálbüntetéstől.

Darrow személyes érdeklődési körébe tartozott a kereszténység nyilvános leszólása. „Darrow egész életét azzal töltötte, hogy gúnyolta a hagyományos keresztény hitigazságokat – ezt tette a tárgyalóteremben, nyilvános vitákban és előadásokon, valamint népszerű könyvek és cikkek tucatjaiban” (71. oldal). Úgy hitte, jót cselekszik, a megváltásról szóló keresztény tanítást ugyanis veszélyesnek tartotta. „Nem a rossz emberektől félek elsősorban, hanem sokkal inkább a jóktól. Amikor valaki biztos benne, hogy ő jó, akkor már csaknem menthetetlen: gonoszszá válik, és hinni kezd a büntetés szükségességében” (71. oldal). Nem volt tudós, de felhasználta a tudományt, ha céljainak éppen ez felelt meg, és ugyanazzal a lendülettel utasította vissza, ha arra volt szüksége.

Amikor felmerült a Scopes-per lehetősége, Darrow önként ajánlotta fel ingyenes szolgálatát a védelem képviselőjében. Később meglehetősen nyíltan így emléke-

zett vissza e lépésének akkori hajtóerejére: „Az volt a célom, hogy felhívjam az ország figyelmét Bryan úr és a többi amerikai fundamentalista törekvéseire” (73. oldal). Az ACLU vezetésének jelentős része nem örült Darrow felajánkozásának, mert egyértelmű volt, hogy sem Scopes, sem általában a szólásszabadság nem érdekli őt különösebben. A szervezet sosem volt kifejezetten vallásellenes, és attól tartottak, hogy Darrow nézetei veszélyeztethetik Scopes védelmének sikerét. A daytoni ügyvédek azonban örültek a nagynevű szövetséges felbukkanásának, sőt annak is, hogy Bryan támogatja majd a vádat képviselő államügyészt – annál nagyobb lesz a felhajtás, gondolták, és igazuk volt.

Mi történt tehát a tárgyaláson? A vádlott és tanácsadói szomjaztak a hírnévre. Kisvárosuk hirtelen felbukkant az ország hírműsoraiban, és a helyi boltosok arra számítottak, hogy a látogatók számának növekedése révén jelentős jövedelem-többlet juthat majd. Bryan a per lényegét „a többség dönt” elv megvalósulásában, a demokráciában látta – abban a demokráciában, amelyet egész politikai pályája során óvott és védelmezett. Nem pusztán az volt a kérdés, hogy tanítsák-e az evolúciót az iskolákban vagy sem: ezt a tennessee-i szavazók döntő többsége nem akarta, és joguk volt hozzá, hogy demokratikusan hozott döntésük jogerőre emelkedjen. Az ACLU ugyanakkor a szólásszabadságot érintő ügynek tartotta a kérdést, és úgy látta, hogy a gondolat szabadságát mindenképpen tiszteletben kell tartani ahhoz, hogy demokráciáról egyáltalán szó lehessen. A demokrácia két eltérő modellje ütközött itt meg egymással. Clarence Darrow viszont arra látott lehetőséget a perben, hogy a korábbiaknál összehasonlíthatatlanul szélesebb fórum előtt gúnyolhatja a kereszténységet. Szakértő tanúk egész seregét állította fel, akik tanúsították volna, hogy az evolúció elmélete igaz. Az ACLU eredeti óhaja, az egyszerű próbapaper elhalványult a Bryannal megütközni vágyó Darrow határozott célkitűzése mellett. Végül a védelem irányítása teljesen kicsúszott az ACLU kezéből.

Darrow vágya csaknem beteljesületlen maradt. A bíróság a szakértő tanúk meghallgatását szükségtelennek tartotta, és a perben három nap alatt döntést hozott. John Scopes-t bűnösnek nyilvánították (önként be is vallotta, hogy mit tanított), és ezzel vége is lett volna az ügynek. Darrow azonban nem hagyta, hogy minden örömét elvegyék: csapata bibliazakértőként beidézte Bryant. Eddig a pontig a vád szigorúan korlátozta a szakértők meghallgatását, mert jogi és nem tudományos vagy vallási küzdelmet akart, Bryan azonban örült a lehetőségnek, hogy megszólalhat, hírneve pedig elég nagy volt ahhoz, hogy győzhessen. A tárgyalás utolsó napján történt mindez, és a meghallgatást a bíróság épülete előtti gyepen tartották meg, hogy a kíváncsi tömeg is részt vehessen rajta.

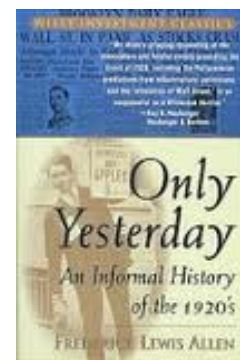
Darrow ellenséges tanúként kérdezte ki Bryan-t, aki nem volt képes felvenni a kesztyűt. Egyszerűen nem tudta a válaszokat a bibliai részletekre vonatkozó kérdésekre. Nem volt igazi szakértő, és ez Darrow kérdéseinek súlya alatt ki is derült. Bryan feldühödött, és saját segítőtársa tanácsára sem volt hajlandó visszavonulni. A párbaj alpári ordítózássá fajult, mire a bíró – két óra múltán – közbe-

lépett. A tárgyalás lényegében ezzel le is zárult: a következő napon a vádlottat az esküdtszék néhány percnyi gondolkodás után bűnösnek nyilvánította.

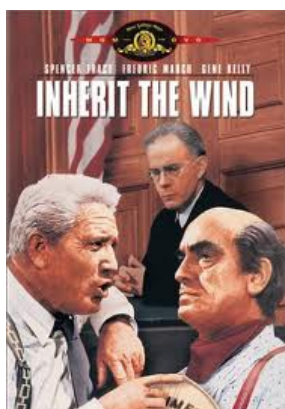
Már az eddigiek alapján is látható, hogy ez a per rendkívül bonyolult ügy volt. Az erős személyiségek és az egyéni célok már a kezdetektől eltorzították a jogi helyzetet, és az ideológiai csatározás még összetettebbé tette a helyzetet. Talán a legjobb kérdés nem is az lenne, hogy mi történ a tárgyaláson, hanem az, hogy az utókor mitől gondolja úgy, hogy ez egyszerűen az evolúció és a vallás ütközete volt, amelyből az evolúció került ki győztesen?

4. A per utóélete

1931-ben jelent meg a **Szinte tegnap volt - nem hivatalos összegzés a 20-as évek eseményeiről** (*Only Yesterday: An Informal History of the Nineteen-Twenties*) című kiugró sikert aratott könyv a Harper kiadó szerkesztője, Frederick Lewis Allen tollából.

Címének megfelelően nem a pontos történelmi rekonstrukció céljával íródott, hanem a szerző a nagy gazdasági világválság küszöbén nosztalgiával emlékszik vissza benne a húszas évek örömeire. A Scopes-per az 1925-ös év egyik legfontosabb eseményeként szerepel. Allen a Darrow-Bryan csatát kabarémutatványként festi le, és erősen leegyszerűsítve az értelem győzelmeként ábrázolja a pert a kinyilatkoztatás felett. A tágabb vonatkozásokat teljesen figyelmen kívül hagyta, sőt, könyve tárgyi tévedéseket is tartalmaz a per gyökereit és a Bryan által elmondottakat illetően. Tulajdonképpen ezzel kezdődött a perrel kapcsolatos széles körű félretájékozódás, Allen könyve ugyanis rendkívüli sikert aratott, sőt, több főiskolán történelemkönyvként is használták. A későbbi szerzők egy része szintén elfogadta az események Allen által bemutatott felfogását.

A per legsúlyosabb félreértelmezésére azonban 1955-ben került sor, amikor Jerome Lawrence és Robert E. Lee **Aki szelet vet** (*Inherit the Wind*) című darabját elkezdték játszani a Broadway-n. A darab látszólag a McCarthy-izmus (ideológiai alapú tisztogatás) veszélyeiről szól. A *salemi boszorkányok* című műhöz hasonlóan a szerzők itt is egy amerikai történelmi „párhuzammal” igyekeznek elérni céljukat. Szintén hasonlóság a két darab között, hogy a kereszténységet egyaránt az emberek esztelen, értelmetlen elnyomójaként ábrázolják. Itt az evolúció tanítása elleni fundamentalista fellépés képezte a szerzői és művészi szabadság McCarthy-féle korlátozásának „metaforáját”.

A drámaibb hatás kedvéért a szerzők több helyen „kiigazították” a történelmi tényeket. Az *Aki szelet vet* egyáltalán nem komikus színjátékként, hanem sokkal

inkább a haladást és a szabadságot fenyegető súlyos veszedelemként mutatta be a tárgyalást. A darabban, majd később az azonos című filmben az ACLU és a per tényleges indítékai teljesen eltűnnek, helyettük pedig romantikus szálként jelenik meg Scopes és egy (képzeltbeli) szélsőségesen fundamentalista helyi lelkipásztor lánya között szövődő viszony.

Ezen kívül több jelentős idealista módosításra is felfigyelhetünk:

1. A filmben Scopes a csőcselék által kikényszerített evolúcióellenes törvény áldozata, aki csak hűségesen tette a dolgát, tanította a könyvet, amikor a városatyák kivonszolták az osztályteremből, börtönbe vetették, és az egész város szembeszállt vele. Ez enyhén szólva is eltér a valóságtól, hiszen a perre éppen a védelem bujtogatásának eredményeként került sor.

2. Bryan személyiségét a tömegből kikerült ostoba, reakciós fajankóra torzították, aki az evolúciót beszűkült bibliai alapokon tagadta (szélesebb körű társadalmi aggályokról itt szó sincs), és aki a tudomány egészét istentelenségként utasította el. Arról fecseg, hogy a Föld teremtése Krisztus előtt 4004. október 13-án reggel 9-kor történt, a tárgyalás végén pedig a feleségéért kiált és a Scopes-ra kiszabott pénzbüntetés csekély volta miatt panaszkodik. (Valójában Bryan mindig is ellenezte, hogy az evolúcióellenes törvény megszegése bármilyen pénzbüntetéssel is járjon, sőt, azt is felajánlotta, hogy kifizeti Scopes büntetését.)

3. Darrow jellemábrázolása rendkívül pozitív: egy agnosztikus, egyáltalán nem harcias materialista figurát látunk, aki a darabban mérgesen bírálja azokat, akik gúnyolják „Bryan vallását”. Ez a párbeszéd, amelyben egy másik szereplő azzal viccelődik, hogy Bryan „alhasi duzzanatban” halt meg (Bryan tekintélyes testsúlyára utalva ezzel), egyike annak a néhány sornak, ami valóban elhangzott a tárgyaláson. A valóságban azonban éppen Darrow szájából hangzottak el ezek a szavak, miután megtudta, hogy Bryan a tárgyalás után néhány nappal elhunyt. Ezzel a durva érzéketlenséggel szemben a darab (és a film) Darrow-ja megvédi Bryan jogát saját vallásához, és a következő szavakkal fenyíti meg kollégáját: „Te nagyszájú! Az ő vallását éppen úgy nincs jogod gyalázni, mint az enyémet!” (242-243. oldal). A tárgyalóteremből a Biblia és *A fajok eredete* egymás mellé helyezett példányával sétál ki, a toleráns liberalizmus képviselőjét mintázva.

A sajtóban megjelent kritikák mind a darabot, mind a filmet bírálták a pontatlanságokért. Ennek ellenére mindkettő igen népszerű maradt: a darab abban az időben a leghosszabb ideig játszott Broadway-dráma lett, és lassan a tárgyalás hiteles változataként kezdték elfogadni. Az iskolai történelemoktatásért felelős központ (*National Center for History in Schools*) 1994-ben kiadott oktatási irányelvei között szerepelt az az ajánlás is, hogy a húszas évek történelmének oktatásában a tanárok használják fel az *Aki szelet vet* egyes részleteit is. Ez a folyamat hatással volt az amerikai nemzeti öntudatra is, és az a tény, hogy a darab valójában a történelem nevetséges eltorzított paródiája, lassan a feledés homályába merült. Amikor 1996-ban újra színre vitték a Broadway-n, ugyanazok a lapok, amelyek

az eredeti darabot „túlságosan együgyűnek” tartották, a felújított változattal kapcsolatban már „a vallás és a politika kérdéseinek átgondolt, hatásos bemutatásáról” zengedeztek. A darab eközben mit sem változott – a kritikusok viszont igen. Elfogadták, hogy amit látnak, az a tárgyaláson képviselt ügyeket pontosan és szakszerűen mutatja be. Győzött a mítosz.

Amikor a tennessee-i evolúcióellenes törvényt a Legfelsőbb Bíróság 1967-ben végül eltörölte, a teremtéspártiak egyenlő lehetőséget, egyenlő időt követeltek a teremtéstan elméleteinek oktatására. Logikus reakció volt ez, és a Darrow-nak tulajdonított mondatot („Bigottságra vall, ha az állami iskolákban csak egyféle elméletet oktatnak a fajok eredetéről”) most a teremtéspárti oldalon idézték sűrűn. Érdekes módon egyébként ez a kijelentés sosem hangzott el, csak a Scopes-legenda része, amelyet most maguk a teremtéspártiak tűztek zászlajukra. A mondat két szempontból is téves: egyrészt Darrow nem mondott ilyet, másrészt a teremtéstant a húszas években egyáltalán nem is tanították az állami iskolákban, mert az egyház és az állam szétválasztása ezt nem tette lehetővé. Sőt, Bryan támadásában éppen az az érv szerepelt, hogy ha a teremtéstant nem szabad tanítani, akkor az evolúciót se oktassák. Mára a legenda szinte teljes mértékben átvette a valóság helyét. Három állam is megpróbált törvényt alkotni az „egyenlő oktatási idő” biztosításáról, de egyiknek sem sikerült – az ellenzék pedig a Scopes-legenda szónoki elemeit is felhasználta a döntés befolyásolására.

A Scopes-történet tehát valóságos példája annak, hogy a történelmet hogyan írták át meglepően rövid idő alatt a kereszténység kárára. Még az egyetemről emlékszem, amikor egyszer egy diák Scopes-perről szóló esszéjét javítottam. A hallgató pontosan ugyanazokat írta, mint az *Aki szelet vet*, és láthatóan tudatában sem volt annak, hogy kutatási eredményei gyakorlatilag mentesek a valóság elemeitől, és csak fikciót tartalmaznak. Őt sajnos már Hollywood tanította.

A tudomány és a vallás közötti vita filozófiai szempontból igen komoly téma. Hogyan folytathatnánk azonban, ha látjuk, mennyire eltorzítják az eszmecserét a hamis beszámolók? Reméljük, hogy ez a tekintélyes méretű könyv nem marad hatás nélkül. Az a tény, hogy Pulitzer-díjat nyert, talán arra utal, hogy a benne lévő gondolatok megfelelő nyilvánosságot kapnak. Mindazonáltal eddig nem sok kritikát olvashattam róla; a nagyobb tudománytörténeti lapok közül eddig egyik sem foglalkozott vele. Az eddigi kritikák sajnálatos elfogultságot mutatnak a mítosz iránt. Bár a *The New York Times*-ban megjelent értékelés elismeri, hogy az *Aki szelet vet* „némi képzelőerőről is tanúskodik”, az ajánlásban mégis úgy fogalmaz, hogy „aki az évszázad perére kíváncsi, kölcsönözze ki a filmet” – blökkfangos, de megdöbbenő módon nem hajlandó hangsúlyozni, mennyire félrevezető is ez a film. A *The Journal of American History* kritikusa a következőt írja: „Bár Darrow Bryannek feltett keresztkérdései és a perben hozott ítélet az amerikai történelem közismert eseménye...” – teljesen figyelmen kívül hagyva, hogy Larson egyértelműen rámutat: ezt a történetet egyáltalán nem ismerjük jól.

Egyetlen általam ismert recenzió sem veszi komolyan azt a tényt, hogy ez a könyv mekkora kérdőjelet tesz az „igazi” történelmi tények tanítására és ismeretére. Az evolúció és a teremtéstan esetében valószínűleg rendkívül sokáig tart majd, mire a tények teljesen elszakadnak a hozzájuk tapadt fantazmagóriáktól, és e kérdésről hitelesen lehet majd tanítani. Addig is az Istenek nyara emlékeztet bennünket arra, hogy bizonyos mértékű egészséges kételkedéssel kell fogadnunk a tudomány és a vallás vitáit. Tiszta lapról sajnos egyelőre szó sincs.